

DUBNICZKY ZSOLT

EGY KIÁLLÍTÁS KÉPEI ÉS EREDMÉNYEI

IPARMŰVÉSZETI KIÁLLÍTÁS KÁROLYI ALAJOS PALOTÁJÁBAN 1876-BAN

A Nemzeti Múzeum mögötti Károlyi-palotában 1876-ban megrendezett iparművészeti kiállítás az első ilyen nagyobb szabású esemény és rendezvény volt a nemrég megszületett magyar fővárosban, amelynek egy saját, rezidenciális célokat szolgáló főúri épület adott otthont. A kiállított tárgyak jelentős részben az akkori arisztokrácia magángyűjteményeiből származtak, részben pedig egyházi és világi közgyűjtemények, illetve az uralkodói pár felajánlásából tevődtek össze. A rendezvény olyan jelentőségre tett szert, ami nemcsak a hazai, de a külföldi érdeklődők – laikus személyek és szakemberek – figyelmét is felkeltette.¹

A KIÁLLÍTÁS TERMEI

A kiállítást a palota földszintjén, a középső átriumos, valamint az egybenyíló termekből álló északi traktusban rendezték be. Az 1+4 terem, a télikert, valamint a későbbi táncterem, az ebből nyíló és a zöld szalonba vezető tükörfolyosó, továbbá az ebédlő folyamatos haladást biztosított a látogatóknak az épület belsejében.

A palota pompásan megvilágított télikertje (előcsarnok) meglepő díszletekkel fogadta a látogatót. A legyezőpálmákkal és egyéb egzotikus növényekkel gazdagon díszített terem az arisztokrácia férfi tagjai kedvenc és költséges kedvtelésének a tanújelét adta, ugyanis Czetwertynski Boris herceg kelet-ázsiai, indiai utazása során elejtett vadjai, tigris-, párduc- és medvebőrei fogadták a látogatót, ami különös színt kölcsönzött a terem hangulatának. Így valószínűleg nem volt véletlen, hogy az uralkodó ambrasi gyűjteményéből származó tárgyak is itt, ebben a teremben lettek elhelyezve: egzotikus környezetben, rögtön az első, kitüntetett, méreteiben is lenyűgöző helyiségben. A terem középső fülkéje Magyarország 16. és 17. századi történelmét, a török ellen folytatott küzdelmek korát idézte. A fülke előterének közepén Mátyás király és hitvese, Aragóniai Beatrix mára már jól ismert páros domborműve volt

¹ A kiállítás feldolgozásának első része a *VERITAS Évkönyv 2020.* kötetben jelent meg: DUBNICZKY Zsolt: Ahol a jótékonyosság és a művészet találkozott. Iparművészeti kiállítás Károlyi Alajos palotájában 1876-ban. In: *VERITAS Évkönyv 2020.* Szerk. FARKAS Judit Antónia et. al. Budapest, VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, 2021. 31–46.

látható, ahol a magyar uralkodó az ókori hadvezérek ábrázolását idéző antikizáló stílusban tárult a nézők elé: érett férfiként, vállra omló hosszú hajjal és tölgykoszorúval, amik az antikvitas óta az uralkodói reprezentáció fontos kellékeinek számítottak. Balra mögöttük egy másik portré – olajba festett kis alakú mellkép – II. Lajos királyt ábrázolta, mellette pedig acélvértézete volt látható. A fülkében található tárgyak a végvári harcok idejéből származtak. Magyar és török fegyverek: páncéling, kardok, sisakok, nyergek voltak láthatóak, köztük II. Apafi Mihályé, Zrínyi Miklósé és a híres törökverő Thury György várkapitányé. Ugyanakkor bemutattak darabokat az albánok nemzeti hőségnek, Kasztrióta Györgynek (Szkander bég) vagy I. Szulejmánnak fegyverzetéből is. Emellett a fülke két falát értékes, régi szőnyegek, kardok, lovagsarkantyúk és más nevezetes, apróbb tárgyak díszítették.²

Az első, nagyterem az Esterházy család tárgyi gazdagságát reprezentálta, emellett pedig a törökök ellen vívott harcaiknak állított emléket. A kiállított tárgyak között látható volt gazdagon díszített asztal, valamint ébenfa szekrény ezüst aranyos díszítéssel, a fejedelmi holmik között pedig nyergek, nyeregtartók, elefántcsontból készült és különböző domborművekkel – bacchanália, Salamon király ítélete – ellátott billikomok, szépen hímzett ruhák. Ez utóbbiak közül többen kiemelték I. Lipót császár, magyar király fehér selyemből készült és arany hímzéssel ellátott koronázási köpenyét vagy Esterházy Orsolya arannyal, ezüsttel és kláriszal kivarrott sötétkék bársonyöltönyét.

Ebben a teremben is szép számmal voltak fegyverek, jórészt a török korszak világát, de más eseményeket (például ónodi országgyűlés) is megidéző különféle kardok, buzogányok, pajzsok, amelyeknek sokszor az egykori tulajdonosát is (például Báthory István, Teleky Mihály, Mikes Kelemen, Rakovszky Menyhért kardjai) számon tartotta az emlékezet. Szép számmal voltak kiállítva zászlók, amelyekkel Esterházy Pál, későbbi nádor több országnagy kíséretében vonult be I. Lipót császár menyegzőjére. Ezeket a nagy alakú, három részből összeálló olajfestmény fölé helyezték, amely azt az 1652-es vezekényi csatát ábrázolta, ahol az Esterházy család négy tagja halt hősi halált: Esterházy Ferenc balassagyarmati főkapitány, Esterházy Tamás lévai vicekapitány, Esterházy Gáspár aranysarkantyús vitéz, valamint az egykori nádor, Esterházy Miklós legidősebb fia, a huszonhat éves Esterházy László pápai főkapitány. A csatát, továbbá Esterházy László halálát és megdicsőülését egy 1654-ben készült, kimagasló ötvösmunkát felmutató ezüsttálon is megörökítették, ami a kiállításon sokak figyelmét felkeltette. A hősi halottak emlékét emellett azok az élet-

² A műtörténelmi kiállításból (Az előcsarnok). *Fővárosi Lapok*, 1876. május 17. 529. *A magyarországi árvízkárosultak javára Budapesten gf. Károlyi Alajos palotájában 1876. évi májusban rendezett műipari és történelmi emlék-kiállítás tárgyainak lajstroma*. Készítették HENSZLMANN Imre, BUBICS Zsigmond, s. a. f. SZALAY Imre. Budapest, Egyetemi Ny., 1876. 3–4. (A továbbiakban: HENSZLMANN – BUBICS, 1876.)

nagyágú, olajba festett arcképek is megidéztek, amelyeket a csatát ábrázoló olajfestmény jobb és bal oldalán helyeztek el.

A kisebb tárgyak a teremben elhelyezett tizenkét darab tárolóedényben, üveggel fedett szekrényekben és asztalokban kerültek kiállításra. Kiemelhető ezek közül Lehel kürtje – a jászberényi múzeum ajándékeként –, vagy a 15. századból származó aranyozott ezüstserleg, amely egykor állítólag Mátyás király tulajdonát képezte, később pedig a Rummy családe lett (Rummy-serleg). Ezek a kiállítás alkalmával olyan kuriózumoknak számítottak, amelyeket egyes lapok külön-külön is bemutatnak, elemeztek.³ Ezen kívül láthatóak voltak megannyi díszítéssel ellátott csészék, kelyhek, serlegek, tálcák, korsók, aranyozott poharak – köztük gróf Zichy Edmund aranyserlegei, illetve azok az ónodi egyházi edények, amelyeket II. Rákóczi Ferenc ajándékozott az ónodi református egyháznak.

Tematikusnak mondható kiállítási szekrényeket is berendeztek. Ezek közé sorolható a Pfeffer Ignác és Eggert Samu gyűjtéséből származó régészeti tárgyakat felvonultató szekrény, vagy az, amelyik gróf Széchenyi István relikviáit tartalmazta, akinek életét és működését szintén számos, személyes és hivatali tárgy idézte. A teremben az Esterházyak mellett Széchenyi Istvánnak állítottak még emléket fiának, gróf Széchenyi Bélának a kiállításra küldött tárgyaiból, amiket a rendezvény után a Nemzeti Múzeumnak adományozott. Kiállították a „legnagyobb magyar” rendjeleit, kedvenc kardját, a Batthyány-kormány közmunka- és közlekedésügyi miniszterként használt pecsénnyomóját, illetve azt az aranyzománcos tollat, amelyet Alsó-Fehér vármegye rendjei ajándékoztak neki a *Hitel* – más források szerint a *Kelet Népe* – megírását követően. Látható volt ezüst burnótszelencéje „két garas” felirattal – ebből kínálgatta annak idején az adózni nem akaró urakat, valamint az a zsebórája, amely halálakor volt nála. Emellett bemutatnak „Erény és Haza 1836” véséssel ellátott jegygyűrűjét, illetve azt a Kőrösi Csoma Sándor dardzsilingi síremlékéről készült olajfestményt, amelynek bronzkeretébe Széchenyi István emlékező sorait vésték.⁴

A második terem egy hosszú, viszonylag keskeny helyiség, a palota későbbi tükröfolyósója volt, mely az első és a harmadik termet kötötte össze egymással. Falát olajfestmények, történelmi (arc)képek foglalták el, részben a (fő)nemesi ösgalériák nevezetesebb darabjai kerültek itt kiállításra. Látható volt a magyar barokk festészet

³ Lehel kürtje (A műtörténelmi kiállításból). *Fővárosi Lapok*, 1876. június 1. 584–585. HENSZLMANN Imre: Az árvíz-károsultak javára rendezett kiállítás némely nevezetesebb műdarabja. *Archaeologiai Értesítő*, 1876/6. 165–175. – Uő: A műipari és történelmi emlék-kiállításból. *Archaeologiai Értesítő*, 1876/7. 205–210.

⁴ A gr. Károlyi Alajos palotájában. *Fővárosi Lapok*, 1876. május 9. 497. – A műtörténelmi kiállítás. *Fővárosi Lapok*, 1876. május 10. 501. – BOROSTYÁNI Nándor: A Károlyi-palotában. *Vasárnapi Ujság*, 1876. május 14. 313–314. (A továbbiakban: BOROSTYÁNI, 1876.) – HENSZLMANN – BUBICS, 1876. 5–18.

két kiemelkedő alkotójának, Kupeczky Jánosnak és Mányoki Ádámnak egy, illetve két képe, utóbbitól a Ráday Pált és feleségét, Kajali Klárát ábrázoló festmény.⁵ Kiállításra került a Koháry család több tagja, Nádasdy Julianna arcképe, illetve a Batthyány Lajosné tulajdonából idekerülő II. Rákóczi Ferenc képe, akiről ezen kívül egy másik festményt is bemutatnak. A képek alatt a terem teljes hosszában egy egybefüggő, négy darab öt osztatú vitrinsor helyezkedett el, amelyek berendezése annyiban mondható tematikusnak, hogy bennük leginkább ékszerek és mindennapi használati tárgyak kerültek elhelyezésre különböző korszakokból. Ötletes volt a portréknak és az ékszereknek ez az együttes felvonultatása abból a szempontból, hogy a festményeken ábrázolt viseletek kiegészítői a maguk valóságában is megjelentek. A kiállítás ezen része a hölgyek teljes ékszerkészletét felvonultatta, a férfiak – érthető módon – itt szerényebb módon képviseltették magukat. A női ékszerek között láthatóak voltak hajékek (diadém), hajtűk, nyakékek, fülbevalók, láncok, csatok, brosstűk, karperecek, kövekkel díszített aranygyűrűk, kapcsok, festett legyezők, díszkendők, főkötők, zsebkendők, amelyek részint különböző korszakokból, részint népvándorláskori leletegyüttesekből származtak. Erzsébet királyné magyarok iránti megbecsülését jelentheti az a magyar, aranyhímzésű főkötő koronával és hosszú fátyollal, amit a saját tulajdonából küldött a kiállításra. Az ünnep- és hétköznapi használati tárgyak közül herendi porcelánedények és tálak, zsebórák, (burnót)szelencék gazdagították a tárlatot, illetve azok a kereszteléshez használt tárgyak (keresztelési takaró és tál, a hozzá való fedeles kannával; aranyszövetű vánkos; arannyal és gyöngyökkel hímzett gyermeking), amelyek Batthyány Lajosné jóvoltából kerültek ide. A szórakozás kellékeit a kiállított sakktábla, illetve Joseph Haydn hegedűje fémjelezte, mely utóbbit eladásra is kínálták.

A közönség láthatott itt régi okmányokat, könyveket is. Eredeti oklevelet Báthory Zsigmond megválasztásáról, amelyen a lengyel országnagyok pecsétjei függtek, vagy Selmec város régi bányajogát tartalmazó könyvet, bársonykötésben és miniatűrökkel díszítve.

Külön érdekesség volt gróf Andrassy Manó szekrénye, aki a palota más termeiben is kiállította azokat a tárgyakat, amelyek az 1873-as bécsi világkiállításon is láthatóak voltak, és a *Magyarországi régészeti emlékek* II. kötetének második részében részletes bemutatásra kerültek.⁶ Tőr, arcvéd és sisak, érembélyeg, tarsoly és különféle buzogányok alkották a tárló jeles gyűjteményét.⁷

⁵ Kupeczky és Mányoki (A műtörténelmi kiállítás alkalmával). *Fővárosi Lapok*, 1876. május 11. 504–505.

⁶ HENSZLMANN Imre: *A bécsi 1873. évi világ-tárlatnak magyarországi kedvelőinek régészeti osztálya*. (Monumenta Hungariae Archaeologica – Magyarországi régészeti emlékek 2. köt. 2. r.). Budapest, MTA Archaeologiai Bizottsága, 1875–1876.

⁷ A műtörténelmi kiállításból (A folyosó-terem). *Fővárosi Lapok*, 1876. május 20. 543. – HENSZLMANN – BUBICS, 1876. 18–27.

A harmadik terem legértékesebb része az Esterházy Miklós gróf tulajdonát képező Leonardo da Vinci Szent Annát, Máriát és kezében a báránnyal játszó kis Jézust ábrázoló szénrajza volt, amelyről úgy vélték, hogy a párizsi Louvre-ban őrzött képnek a mintájául szolgálhatott, vagy pedig egy arról készült másolat. A kép nemcsak a harmadik terem, de az egész kiállítás legértékesebb darabja volt, a terem pedig a kép nyomán Leonardo-teremként emlegették. Vallási témát ezen kívül a terem északi oldalán található kis oltár mutatott, mely a Szent Családot ábrázolta.

Emellett a terem leginkább Rákóczi-emlékekben volt gazdag, amelyeknek nagy része a sárospataki várból származott. A falakat itt is többségében festmények, kisebb részben fegyverek és zászlók díszítették. Többek között II. Rákóczi Ferencről, Thurzó György nádorról és feleségéről, Czobor Erzsébetről, Zrínyi Ilonáról, Báthory Istvánról láthatott képet a közönség, de egy csatajelenetet ábrázoló festmény is kiállításra került. Jó érzékű választás volt, hogy a Thurzó házaspár képe mellett levelezésük egy-egy darabját is – keretezett üveg alatt – kiállították, hiszen missziliseik már a 19. században is jelentős értéknek számítottak az episztolográfiái irodalomban, így valószínűleg nem véletlen, hogy a kiállításon is szerepeltettek ezek közül kettőt 1594-ből. A levelek ekkor az érdeklődés előterében állhattak abból a szempontból, hogy megjelentek kötetben kiadva nyomtatott formában, melyet gróf Zichy Edmund megbízásából Kubinyi Miklós történész rendezett sajtó alá,⁸ s alighanem kuriozitásnak számított eredetiben is látni belőlük kettőt. Emellett látható volt festmény Koháry István országbíróról és testvéréről Jánosról, József nádorról és Keglevich Péter horvát bánról. Ez utóbbi két képhez azonban tárgyak is tartoztak. József nádor képe alatt általa használt eszközöket gyűjtöttek egybe, Keglevich Péter képével szemben pedig – amit stílusosan egy festőállványra tettek – azt a vérteteket helyezték el, ami az arcképen volt látható.

A teremben összesen tíz tárlót állítottak ki, melyből négy gróf Andrassy Manó régiség-gyűjteményéből mutatott be jó néhány darabot: a kollekciónak számos ezüst-edény (serleg, ostyatartó, kanna) és érem volt látható, valamint gyűjteményének a legérdekesebb darabjai, amelyek szintén szerepeltek már az 1873-as bécsi világkiállításon. Egy másik tárlót a Pozsonyi Múzeum tárgyaival töltötték meg, mely céhes kannákat és korsókat tartalmazott. Némely tárlóban fegyverek, illetve mindennapi, jórészt használati tárgyak (serleg, óra) voltak láthatóak. Külön tárlót szenteltek József nádor emlékének, s ebben olyan tárgyakat állítottak ki, amelyeket ott-hon, utazásain és kertészkedése során használt: kard, sétabot, egy nagy zöld esernyő és kertészeti szerszámok voltak láthatóak. A tárgyak a nádor polgárius jellemét

⁸ *Bethlenfalvi Gróf Thurzó György levelei nejéhez Czobor-Szent-Mihályi Czobor Erzsébethez.* Közrebocsátva id. gr. ZICHY Edmund megbízásából. I–II. köt. Budapest, Athenaeum, 1876.

illusztrálták, és fiának, József főhercegnek a küldeményei voltak. Az előcsarnok egzotikuma ebben a teremben is visszaköszönt, ugyanis az egyik szekrényt keleti (kínai, japán, perzsa, kelet-indiai) műipari termékekkel (edény, szelence, korsó, virágtartó, öblöny/petróleumtartó) rakták tele. Érdekességük a keleti formavilágban és a díszítésben, valamint az egyedi zománcolási technikájukban rejlett. A tárgyak gróf Zichy Edmund és Tivadar, Tisza Lajos, valamint Czetwertynski herceg gyűjtéséből származtak.⁹

A negyedik, egyházi terem az egyházmegyék és egyháznagyok beküldött gyűjteményeit tárta a látogató elé. Itt is érvényesült az előbbieken már megszokott megoldás, miszerint a falakat festményekkel díszítették, a tárgyak pedig a terem tárlóiban – összesen tizenháromban – kerültek elhelyezésre. Az olajfestmények és rézmet-szetek egyházi (például Morus Tamás, Verancsics Antal, Forgách Ferenc, Kollonich Lipót) és világi (például Bocskai István, Thököly Imre, Bethlen Gábor, Zrínyi Miklós, Báthory Zsigmond) személyekről készült portrék voltak. Ezek közül több a kiállítás szervezésében részt vevő Bubics Zsigmond gyűjteményéből származott.¹⁰ Az egyházi élethez kapcsolódó, mives gondossággal készített tárgyak széles választékban kerültek bemutatásra. Kiállítottak többek között egyházi és miseruhákat, püspöksüvegeket, kelyheket, olaj-, gyertya-, szentség-, ereklye- és szenteltvíztartókat, feszületeket, oltárképeket (diptichon), domborműveket, pásztorbotokat és mellkereszteket. Más, a szentmise kellékeihez is tartozó tárgyak (pohár, csengettyű, kendő, misekönyv) ugyancsak bőséges változatban voltak láthatóak.

Több olyan tárló is volt, amelyet egy-egy gyűjtemény anyagának szenteltek. Ilyen volt az Ipolyi Arnold gyűjteményét bemutató tárló, illetve az esztergomi székesegyház kincseit tartalmazó szekrény, mely olyan értékes tárgyakat tartalmazott, mint számos egyháznagy (Pázmány Péter és Lósy Imre esztergomi érsek, Telegdy János kalocsai érsek, Bőjte Miklós esztergomi kanonok) mellkeresztje vagy Pázmány Péter házi oltára, illetve az inkább eszmei értéket hordozó Árpád-házi Szent Erzsébet vándorbotja, amelynek aranyszalagján a tübingiai hercegek nevei voltak olvashatók. A tárgyak értékét jelzi, hogy Bőjte Miklós mellkeresztje több mint 80 000 forintot ért. Érdekes volt már maga az a nyolcoldalú üvegszekrény is, amelyet a terem közepén helyeztek el és a szépesi egyházmegye kincseit tartalmazta. Felső párkányzatára Szűz Máriát és Szent Istvánt ábrázoló olajfestményeket tettek, a tárló felső részében egyházi kellékeket, az alsó részében pedig könyveket és kódexeket mutattak be a közönségnek. A kegyesrendiek gyűjteményét bemutató tárló különbözött abból a szem-

⁹ HENSZLMANN – BUBICS, 1876. 28–37. – A műtörténelmi kiállításról. *Vasárnapi Ujság*, 1876. május 21. 326–327. – BOROSTYÁNI, 1876. 314.

¹⁰ BUZINKAY Péter: Főpapi műgyűjtőink a modern kor hajnalán (1895–1924). *Magyar Egyháztörténeti Vázlatok*, 2008/1–2. 44.

pontból, hogy benne – a terem arculatától eltérően – világi tárgyak (lőportartó, karperec, óra, burnószelence, Nagy Frigyes elefántcsont furulyája, római érmék) kerültek bemutatásra.¹¹

S végül ebben a teremben voltak láthatók gróf Apponyi Sándor könyvritkaságai is, melyeknek külön tárlót szenteltek. Ugyanakkor könyveket, valamint térképeket más teremben és más gyűjteményekből is kiállítottak. Az első teremben volt látható ugyancsak az Apponyi-gyűjtemény anyagából az a kézzel színezett fametszetű térkép, amit „Lázár-térkép” vagy *Tabula Hungariae* néven tart számon a magyar és a nemzetközi térképtudomány. A főúri könyvtárak közül Festetics Tasziló altábornagy gazdagította a tárlatot a kiállításra küldött könyveinek egyes darabjaival, közöttük azzal a feltehetően Hunyadi Mátyás király korából származó, hártýára írt imakönyvvel, mely az első teremben, a Széchenyi István tárgyait tartalmazó tárlóban került elhelyezésre.

KATALÓGUSOK ÉS FÉNYKÉPEK

A kiállításához több katalógus is készült, amelyek egyrészt a számbavételt, másrészt pedig a tájékoztatást szolgálták. Már előzetesen elhatározták, hogy a beérkezett műkincseket összesítik, ez a nagy katalógus azonban a megnyitás napján – 1876. május 10-én – még nem állt a látogatók rendelkezésére. A május 18-án tartott kiállítási bizottsági ülés jegyzőkönyve szerint csak a nyitást követő tizedik napon, május 20-án jelent meg. Ekkor az Egyetemi Nyomdában¹² összesen ezer darabot nyomtattak belőle, s az első napon már szépen jövedelmezett.¹³ A bizottság úgy kalkulált, hogy ennek az ezer darabnak az előállítási költségét ötszáz példány eladásából fedeznék, ezért az árát 30 krajcárban határozták meg. Mivel azonban nem öt – mint ahogy azt tervezték –, hanem csak három ív terjedelmű volt, az árát 20 krajcárra mérsékeltek.¹⁴ A megjelentetett ezer darabot követően még többet is nyomtattak, összesen 4700 példányt, amiből 4435 került eladásra.¹⁵ A kisebb terjedelem egyúttal azt is eredményezte, hogy ez a nagy katalógusnak nevezett lajstrom – miként az előszóban is írták – nem tartalmazott minden műtárgyat, csak a nevezetesebb tárgyak kivona-

¹¹ HENSZLMANN – BUBICS, 1876. 37–48. – A műipari és történelmi kiállításból (Az egyházi terem). *Fővárosi Lapok*, 1876. május 14. 519.

¹² *A Magyar Királyi Egyetemi Nyomda termékeinek címjegyzéke, 1777–1877*. Összeáll. BALOGHY István. Budapest, Egyetemi Nyomda, 1882. 154–155. (a továbbiakban: BALOGHY, 1882.)

¹³ A műtörténelmi kiállítást. *Fővárosi Lapok*, 1876. május 21. 548.

¹⁴ Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattára (a továbbiakban: OSZKK), Fol. Hung. 1720, 4–5.

¹⁵ OSZKK, Fol. Hung. 1720, 49.

tos leírását adták közre benne. Tartalmazta a sorszámot, a tárgy megnevezését és rövid leírását, a korát, és dőlt betűvel szedve a tárgy tulajdonosát függetlenül attól, hogy magánszemély vagy intézmény volt-e. A katalógus összesen 1201 számozott tárgyleírást tartalmazott, de szerepeltek benne azok a tárgyak is számozatlanul, amelyeket a termék falain, ablakok mélyedéseiben, a terem sarkaiban helyeztek el. A beazonosíthatóságot szolgálta, hogy a katalógusban található számok a kiállított tárgyak mellett elhelyezett aranypapírra nyomtatott számoknak feleltek meg. Sőt, a katalógusban csillaggal jelölték meg azokat a tárgyakat, amelyeket különösen figyelemre méltónak ítélték. A katalógus összeállításában Henszlmann Imre, Bubics Zsigmond és Szalay Imre vett részt, s nemcsak magyarul,¹⁶ hanem németül is megjelentették.¹⁷

Emellett az egyházi tárgyakról – az esztergomi, besztercebányai, győri és szepesi műkincsekről – külön, a nagy katalógusnál részletesebb és időben is előbb megjelenő katalógusok (szaklajstromok) készültek,¹⁸ amelyeket a kiállítás alkalmával ugyancsak árultak. Az esztergomit és a győrit ugyancsak az Egyetemi Nyomdában állították elő.¹⁹ A szepesi püspökség és Ipolyi Arnold műkincseit bemutató lajstromokat a közönség már a kiállítás első napján kézbe vehette.²⁰ Az esztergomi székesegyház kincstárának tárgyairól készült katalógusban például – amelyet Maszlaghy Ferenc hercegprímási szertartó és levéltárnok állított össze – közölték a tárgyak részletes leírását, többnyire megadták azoknak a pontos vagy becsült korát és történelmi jelentőségét.

A kiállításon szereplő műtárgyak közül egyről a katalógusok mintájára külön nyomtatott leírás is készült.²¹ A rövid ismertető az első teremben kiállított Pálffy-serleget mutatta be, amelyet Győr városának hősiek megvédelmezéséért 1598-ban ajánlottak föl az alsó-ausztriai rendek Pálffy Miklósnak. A tárgy művészeti értékét

¹⁶ HENSZLMANN – BUBICS, 1876. 48.

¹⁷ *Zum Besten der Überschwemnten Ungarns zu Budapest im Palais des Alois Károlyi im Mai 1876 veranstalteten Ausstellung kunstgewerblicher und historischer Denkmäler.* Katalog. Zgest. von Emerich HENSZLMANN, Sigismund BUBICS; red. Emerich SZALAY. Budapest, Univ.-Druck., 1876.

¹⁸ *Esztergomi egyházi műkincsek, melyek Budapesten az árvízkarosultak javára rendezett országos műtárlaton kiállítottak.* Budapest, Egyetemi Ny., 1876. – *Ipolyi Arnold besztercebányai püspök által a magyar árvízkarosultak javára rendezett mű-, ipar- és történelmi emlékek kiállítására küldött egyházi mű- és régiség-tárgyainak névsora.* Budapest, 1876. – *A Budapesten rendezett iparmű- és történelmi emlékkiállításra méltóságos és főtisztelendő Dr. Zalka János győri megyés püspök úr által küldött egyházi műtárgyak és régiségek.* Győrött, Sauervein Géza, 1876. – *Szepesi egyházi műkincsek, melyek Budapesten az árvízkarosultak javára rendezett országos műtárlaton kiállítottak.* Budapest, Franklin, 1876.

¹⁹ BALOGHY, 1882. 154.

²⁰ A történelmi emlékek és müipari tárgyak kiállítása. *Ellenőr*, 1876. május 11. [2.]

²¹ PÁLFFY István: *A herceg Pálffy-serleget vonatkozó adatok.* Budapest, Hornyánszky, 1876.

jelzi, hogy a nagy katalógusban – ahol a jelentősebb tárgyakat csillaggal jelölték meg – ezt a műtárgyat két csillaggal látták el. A billikomot a kiállítás tárgyairól fotókat készítő Klösz György is megörökítette.²²

A kiállítási katalógusok mellett fényképek is készültek a tárgyakról, amelyeket a kor két kiváló fényképésze, Schrecker Ignác és Klösz György készített. A kiállítási bizottság május 18-ai ülésén Bubics Zsigmond tájékoztatta a jelenlévőket arról, hogy Császka György szepesi püspök kérésére Schrecker a szepesi egyház műkincseit már lefényképezte, és ezeket a kiállítás megnyitása óta folyamatosan árulják. Sőt, ezen kívül a fotós már három olyan képet is készített, melyek nem az egyes tárgyakat, hanem magát a kiállítást, azaz az egyes termeket mutatják be. Mivel a képek már elkészültek, a bizottság ezt tudomásul vette és jóváhagyta, de a jövőre nézve inkább egy helybeli kiváló fényképészt akart megbízni a kiállított tárgyak lefényképezésével, aki remélhetőleg a jótékony célra engedményt is tesz a munka árából. Bubics Zsigmondot, Henszlmann Imrét és Telepy Károlyt bízták meg azzal, hogy az erre alkalmas személyt megtalálják. A kiállítás műtárgyfotóinak elkészítését végül Klösz György vállalta, aki emellett katalógust is készített az általa lefényképezett műkincsekről.²³ A *Vasárnapi Ujság* információja szerint Klösz a kiállítás bezárása után készítette el a műtárgyfotókat Trefort Ágoston kultuszminister, illetve Bubics apát felkérésére, akiknek a célja a többi rendezővel együtt az volt, hogy a kiállításnak ezzel ne csak emléke és nyoma maradjon, hanem „annak hatása is állandósíttassék”, azaz a későbbiekben a magyar iparművészet számára is gyümölcsöző mintául szolgáljon.²⁴ Klösz összesen 363 képet készített, s hogy az arányokat érzékeltetni tudja, a lefényképezett műtárgyak mellé egy mércét helyezett, s azzal együtt fényképezte le a tárgyakat. Az így elkészült fényképgyűjtemény²⁵ olyan értéket képviselt, mely kellő emléket állított az 1876-os kiállítás egészének, megörökítve az abban szereplő jelentősebb tárgyakat. Egyúttal pedig maguk a fotók a művészi rajziskolák mintanyagává válhattak, ugyanakkor pedig alkalmasnak mutatkoztak arra is, hogy a fényképeket felhasználják mindazon helyeken – elsősorban múzeumokban –, ahol

²² KLÖSZ György: *Műtárgyfotó – Pálffy Miklós díszszerlege az 1876. évi műipari kiállításon Pálffy Antal gyűjteményéből*. Iparművészeti Múzeum, FLT 26617 lt.sz.

²³ *A magyarországi árvízkárosultak javára Budapesten gróf Károlyi Alajos palotájában 1876. évi májusban rendezett műipari és történelmi kiállítás kitünőbb tárgyainak lajstroma*. Fényképezte és kiadta KLÖSZ György. Budapest, Hatvani utca = *Katalog der hervorragendsten Objekte der zum Besten der Ueberschwemmten Ungarns zu Budapest, im Palais des Grafen Alois Károlyi im Mai 1876 veranstalteten Ausstellung Kunstgewerblicher u. historischer Denkmäler*. Budapest, Wilckens F. C. és Fia, 1876.

²⁴ A műipari és műtörténelmi kiállítás. *Vasárnapi Ujság*, 1876. november 12. 731.

²⁵ A kiállításról készült képek elérhetőek az Iparművészeti Múzeum Virtuális gyűjteményében.

műtárgymásolással foglalkoznak.²⁶ Az elkészült képeket rajziskoláknak és művészeti intézményeknek szándékozták elküldeni, de valószínűleg végül a Tudományos Akadémiához kerültek.²⁷

BEVÉTELEK

Akik látták az előkészületi munkálatokat, a beérkezett műtárgyak nagyságrendjét és a rendezvény sikerességét, azok joggal értékelhették úgy, hogy a rendezők eredendő célkitűzése, az árvízkárosultak megsegítése jelentős eredménnyel fog zárulni és számottevő összeget sikerül majd összegyűjteni. Mondhatjuk, hogy nem tévedtek, mert már az első napok szépen jövedelmeztek, s be is hozták azokat a 3000 forintra becsült költségeket, amelyek a kiállítás megrendezését ölelték fel.²⁸

A szervezőbizottság dokumentumai között fennmaradtak azok az iratok, amelyekben a bevételeket és a kiadásokat tételekre lebontva számszerűsítették. Ez lehetőséget nyújt arra, hogy a kiállítás pénzügyi oldalait részletesebben is megnézhesük. Ezeket a zárszámadó dokumentumokat Perlaky Elek ügyvéd, a bizottság tagja hitelesítette. Az 1876. augusztus 3-án kelt kimutatás szerint az összes bevétel 15 923 forint 67 krajcár volt,²⁹ az egy évvel később készült végszámadás az 1876. augusztus 3-i összeghez képest már csak pár forinttal emelkedett, s eszerint a bevétel 15 928 forint 65 krajcárt tett ki.³⁰

A kimutatás szerint a bevétel négy forrásból eredt: felülfizetésekből, a belépti jegyek eladásából, a műtárgyokról készített fényképek és katalógusok eladásából befolyó összegekből, valamint a takarékpénztárban elhelyezett bevételek kamataiból (ld. 1. és 2. melléklet).

A bevételek több mint fele (66%) a jegyeladásból származott, amiben a kiállítást szervező Zichy Pál Ferencné grófnőnek és özv. Damjanich Jánosnénak is aktív szerep jutott. Ugyanis a napi pénztárnál eladott jegyeken felül, melyek bevétele 9 908 forint 30 krajcár volt, Zichy Pál Ferencné eladott még 85 darab 5 forintos állandó belépti jegyet, Damjanichnénak pedig 37 ilyen jegyet sikerült értékesítenie.

²⁶ A műipari és műtörténelmi kiállítás. *Vasárnapi Ujság*, 1876. november 12. 732. – LUGOSI LUGO László: *Klősz György (1844–1913) élete és munkássága. Monográfia*. Budapest, Polgart, 2002. 26.

²⁷ Az akadémia, *Fővárosi Lapok*, 1877. május 1. 484.

²⁸ A műtörténelmi kiállítás. *Vasárnapi Ujság*, 1876. május 21. 332.

²⁹ OSZKK, Fol. Hung. 1720, 49.

³⁰ A gróf Zichy Pálné. *Fővárosi Lapok*, 1877. június 2. 610. – A múlt évben rendezett műtörténelmi kiállítás. *A Hon*, 1877. május 31. [2].

A bevétel másik jelentős részét a felülfizetések alkották (26%), amelyek három csoportra oszthatók. Az így befolyó 4287 forint 27 krajcárból a napi pénztárnál 823 forint 50 krajcár plusz bevétel keletkezett, ami elsősorban a belépti jegyek megvásárlásakor fizetett többletből adódott. A másik részt a gróf Károlyi Alajostól és gróf Károlyi Sándortól a kiállítás megszervezéséhez adott 230 forint hozzájárulás jelentette. A felülfizetéseken belül a legnagyobb részt (76%) a Zichy grófnő által beszedett 3233 forint 77 krajcár tette ki, ami egyúttal az összes bevétel 20%-át is adta. Ez a jelentős arány alighanem Zichy Pál Ferencné társadalmi megbecsültségének a jele volt. Mutatta áldozatos munkájának az elismerését, egyúttal pedig azt a segítségnyújtást és összefogást, ami az árvízkárosultak megsegítésére, a károk mérséklésére és enyhítésére irányult. Ugyanakkor az iratok között fennmaradt egy olyan kimutatás is, amely a felülfizetők névsorát és az általuk felajánlott összeg nagyságát tartalmazza. A kimutatás szerint – mely a magyarországi árvízkárosultak javára rendezett iparmű- és történelmi emlékkiállítás pénztárához befolyt adakozások teljes lajstroma címet viseli – összesen 81 személy támogatta még külön összeggel a jótékony rendezvényt, de – miként olvasható benne – többen adtak névtelenül is. Emellett a kiállítás összes bevételét taglaló kimutatásban még egy olyan személy neve is olvasható, aki felülfizetéssel járult hozzá a jótékony célhoz, de neve a 81 név között nem szerepel. A támogatások között több jelentősebb összeg is felajánlásra került, és a forinton kívül akadt köztük frank, márka és cs. kir. arany is. Sokan támogatták a rendezvényt 100 forint vagy annál nagyobb összegű adománnyal. A legnagyobb összeget maga a grófnő adta (1400 Ft), de jelentős volt gróf Festetics úr³¹ hozzájárulása is (853 Ft 77 kr). Miként a lapok korábban beszámoltak róla, Ferenc József 500, a belga királyné 100 forintot adott a látogatása alkalmával. Kiemelkedik még a magára a kiállításra is tárgyakat küldő Czetwertynski herceg adománya (245 Ft) és a kiállítási költségek fedezését is támogató gróf Károlyi Sándor felülfizetése (190 Ft). A főúri családok közül a Károlyiak, Zichyek, Wenckheimék, valamint a Blaskovichok támogatták többen is felülfizetéssel a rendezvényt.³²

Az eladott tárgylajstromokból, katalógusokból és fényképekből befolyt összeg a bevételek 7%-át adta. A nagy katalógus 876 forint 80 krajcár, a többi, egyes tárgyat vagy gyűjteményt bemutató katalógus összesen 92 forint 62 krajcár, a szepesi műkinceseket bemutató fényképek pedig 33 forint 84 krajcár bevételt hoztak. A kiállítás időtartama alatt befolyt összegeket takarékpénztárban helyezték el, melynek kamatai (109 Ft 82 kr) ugyancsak a bevételi oldalt növelte.

³¹ Lehet gróf Festetics György vagy gróf Festetics Vilmos is.

³² OSZKK, Fol. Hung. 1720, 46–47.

KIADÁSOK

A szervezőbizottság a bevételek mellett összeszámolta a kiadási oldalt is, részletezve, hogy mire mennyit költöttek. Az augusztus 3-i elszámolás szerint összes kiadásként 3142 forint 75 krajcár összeget számoltak össze – az egy évvel későbbi kimutatásban ez 3170 forint 66 krajcár volt. Az, hogy a kiadási oldal végül ilyen alacsony maradt, köszönhető volt részben a különböző felajánlásoknak, de annak is, hogy a különböző iparosok, akik a kiállítás fizikai megvalósítását segítették, részint ingyen, részint jelentős árengedménnyel dolgoztak, valamint a gáztársulat és a Botanikus kert is jelentős árengedményt adott³³ (ld. 3. és 4. melléklet). A kiadások ötven tételt tettek ki, és hat csoportra osztották azokat. A legnagyobb tételt a berendezési tárgyak jelentették, ami az összes kiadás 41%-át alkotta. Az itt felsorolt egyes munkák a kiállítás megrendezhetőségének fizikai hátterét biztosították, azaz főlegasztalos, üveges, kárpitós, valamint festési munkálatok voltak. De pénzbe került a kiállítási szekrények beszerzése és szállítása is – kivéve azok, amelyeket ingyen bocsátottak a kiállítás rendelkezésére –, a Thonet Testvérektől kölcsönvett székek, a Fűvészkertből kölcsönzött pálmák szállíttatása. Jórészt ugyanennyit tettek ki a belépti jegyek és a katalógusok járulékos költségei (42%), amiből a jegykiadás és a kiállítás őrzése 705 forint 50 krajcárba került (22%). A jegykiadónak, aki 37 napig teljesített szolgálatot, napi 4 forintot fizettek. Mivel jelentős értékek halmozódtak fel a palotában, nagy gondot fordítottak a biztonságos őrzésükre, ami összesen 557 forint 50 krajcárt tett ki. Ebbe a következő biztonsági intézkedések tartoztak bele: egyházi terem őrzése 37 napon át napi 2 forintért és plusz még két ünnepnapra; szintén 37 napon át egy-egy órnek 2-2 forinttal számolva a második és harmadik terem őrzéséért; egy őrmesternek az első terem őrzéséért 39 napon át napi 1 forinttal számolva. Ezen kívül fizetni kellett a császári kincstári szolgáltnak napi 50 krajcárt 40 napon át, a városi rendőrbiztosoknak 51 nappali és 52 éjjeli szolgálatukért napi 1 forint 50 krajcárt, valamint a katonai őrizetnek fejenként 20 krajcárt. Mivel a kiállításba két ünnepnap (úrnappja, pünkösd) is beleesett, erre az időre külön öröket kellett fogadni összesen 12 forintért.

A belépti jegyek és katalógusok nyomdai díja (nyomtatás, és katalógusok esetében fűzés) 623 forint 37 krajcár volt. Összesen 17 300 darab belépti jegyet nyomtattak, a nagy katalógusból 4700, az esztergomiból 2000, a győriből 300 darab készült. A szepesi egyházi tárgyakról készített fotókért Schrecker Ignácnak 32 forint 40 krajcárt fizettek, míg a hirdetési költségek összesen 195 forint 94 krajcárt tettek ki, mely-

³³ A gróf Zichy Pálné. *Fővárosi Lapok*, 1877. június 2. 610. – A múlt évben rendezett műtörténelmi kiállítás. *A Hon*, 1877. május 31. [2].

ből a falragaszok előállítása volt a súlyosabb tétel (190 Ft), a *Pester Lloyd*ban megjelenő hirdetés ugyanis csak 5 forint 94 krajcárba került. S végül az összkiadás 10%-át a becsomagolási, tisztogatási, elszállítási és egyéb költségek tették ki.³⁴

A BEVÉTEL SZÉTOSZTÁSA

A kiállítás tiszta jövedelme, amit az árvízkárosultak megsegítésére lehetett fordítani 12 780 forint 92 krajcár volt. Ha a sajtóban megjelenő, a bevétel szétosztásáról szóló tudósításokban szereplő összegeket összeadjuk, akkor 12 600 forintnyi szétosztandó összeggel számolhatunk. A következőkben ez utóbbit vesszük alapul. A még fennmaradt különbözetet később szintén a belügyminisztériumnak utalták át utólagos szétosztás végett³⁵ (ld. 5. és 6. melléklet). A fennmaradt levéltári dokumentumok és sajtóinformációk szerint a rendezvény bevételét a következő módon osztották szét. A bevétel majdnem felét (6100 Ft) a magyarországi árvízkárosultak kapták, amit Zichy Pál Ferencné augusztus elején küldött meg a belügyminiszteri posztot is betöltő Tisza Kálmán miniszterelnöknek.³⁶ A grófnő a megküldött összeggel egy időben külön rendelkezett arról, hogy az összeg egy részét (2000 Ft) a Heves, Szolnok megyei települések: Fegyvernek (500 Ft), Taskony (400 Ft), Csépa (600 Ft), Roff (500 Ft) árvízkárosultjainak adják, valamint a Vajszkán összedőlt épületek és az iskola felépítésére fordítsák (200 Ft). Ugyanakkor Győr és Torontál megye leginkább károsult községei, valamint a Komárom megyei Csallóközi járás 1000-1000 forintot, Bács megye alsó részének települései pedig 900 forintot kapjanak.³⁷

Szeptember 23-án Heves megye alispánja jelentésben számolt be Tisza Kálmánról, hogy a részükre megküldött 2000 Ft-ot miként osztották szét a települések lakói között. Az elosztásról részletes kimutatások készültek, ami arról tanúskodik, hogy összesen 303 emberen tudtak segíteni ebből a pénzből. Fegyverneken az 500 forintból összesen 41 embert sikerült segélyben részesíteni, akik 4 forint 28 krajcár és 17 forint 14 krajcár közötti összegeket kaptak – feltehetően az elszenvedett veszteségek és károk arányában.³⁸ Tiszaroffon az 500 forintból 114 károsultnak jutott

³⁴ OSZKK, Fol. Hung. 1720, 48.

³⁵ A múlt évben rendezett műtörténelmi kiállítás. *A Hon*, 1877. május 31. [2].

³⁶ *Budapesti Közlöny*, 1876. augusztus 9. 5307. – A hivatalos lapból. A gr. Zichy Pálné. *Fővárosi Lapok*, 1876. augusztus 10. 853. – A történelmi és műipari kiállítás. *Ellenőr*, 1876. augusztus 10. [3].

³⁷ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL) K-150. 1876. IV-25./a. 9802. II. 536. csomó. 37160.

³⁸ A településen 16 személy 8 Ft 57 kr, 11 személy 4 Ft 28 kr, 5 személy 12 Ft 85 kr, 1 személy 6 Ft 42 kr, 6 személy 17 Ft 14 kr, a két jegyző pedig 50 Ft, ill. 92 Ft 20 kr segélyben részesült.

segély, többségében 5 forint és 2 forint 50 krajcár nagyságrendben.³⁹ Csépa és Szelevény település 600 forintját a 116 károsult között egyenlő arányban (5 Ft 17 kr) osztották szét. Taskony településen a 400 forintot 32 károsult között osztották szét. Mivel a taskonyi kimutatásban a károk nagyságrendjét is feltüntették, megállapítható, hogy a felmért vagy bejelentett károk 63%-át sikerült ebből az összegből megtéríteni, a 635 forintnyi kárból 400 forintot. S ez az arány mondható el az egyes személyek esetében is, akiknél a pénzadományt az elszenvedett károkhoz mérten osztották szét, s mindenkinek megtérítették az általa elszenvedett kár több mint felét. Említésre méltó, hogy az a két személy, akik kirívóan magas – 66, illetve 108 forintnyi – kárt szenvedtek,⁴⁰ a térség országgyűlési képviselőjétől, gróf Szapáry Gyulától még külön 16, illetve 19 forintnyi segélyben részesültek.⁴¹

A kiállítás bevételeiből még fennmaradó, segélyezésre fordítható 6500 forintot további három térség kárvallottjai kapták. A fővárosi árvízkárosultaknak 3000, az erdélyieknek 2000, a horvátországiaknak 1500 forintot adott a grófnő.⁴²

A KIÁLLÍTÁS JELENTŐSÉGE

Mit jelentett ez a 37 nap itt a Nemzeti Múzeum mögötti Károlyi-palotában? Két szóval lehetne leginkább jellemezni: egyediséget és folytonosságot, valamint a politikai élet után, de a nyitvatartás ideje alatt még azt is megelőzve, a legnagyobb izgalmat és szenzációt a fővárosban. Emellett ismereteket terjesztett, növelte a művészeti ízlést, erősítette a történelmi öntudatot és a nemzeti büszkeséget, s nem utolsósorban segítette „meggyőzni magunkat és a világot, hogy szegények csak akkor vagyunk, ha kincseinket nem ismerve, tetteképeségünket elhanyagoljuk”.⁴³ Kézszelhetően bizonyította, hogy a magyar nemzet műveltsége régi századokon alapszik, egyúttal pedig arra sarkallt, hogy a hazai műipart hazai hagyományokból fejlesszék tovább. De ösztönzőleg hatott arra is, hogy az iparművészet tudományos ápolása és az ezt szolgáló múzeumok alapítása fellendüljön hazánkban.

Ugyanakkor a tárlat a maga szakszerűségével (fényképek, műtárgyleíró katalógusok) a modern muzeológia és művészetpolitika egyik fontos mérföldkövének,

³⁹ A településen 68 személy 5 Ft, 6 személy 10 Ft, 2 személy 3 Ft, 2 személy 2 Ft és 36 személy 2 Ft 50 kr segélyt kapott.

⁴⁰ A károk nagyságrendje többségében 10 és 20 Ft között volt.

⁴¹ MNL OL K-150. 1876. IV-25./a. 9802. II. 536. csomó. 45067. – Az adományok nagyságrendjét érzékelteti, hogy ebben az időben egy juh 2–6, egy sertés pedig 8–10 forintba került.

⁴² Gr. Zichy Pálné. *Fővárosi Lapok*, 1876. augusztus 8. 845. – Rövid hírek. Gróf Zichy Pálné. *Fővárosi Lapok*, 1876. augusztus 13. 870. – A múlt évben rendezett műtörténelmi kiállítás. *A Hon*, 1877. május 31. [2].

⁴³ Gróf Zichy Pál-Ferenczné. *Vasárnapi Ujság*, 1876. június 4. 354.

kezdeti lépésének és elindítójának számított. Alighanem nem véletlen, hogy az 1876-ban készült nagy katalógus a napjainkban is keletkező műtárgyleírások irodalmi hivatkozásaiban is sokszor megjelenő, a kiállítási katalógusok sorában az egyik legkorábbi tétel.

Egyediséget jelentett, mert a tárlat egyedülálló és páratlan volt a maga nemében, a nemrég egyesített fővárosban nem rendeztek még ehhez fogható kiállítást. Egyedülálló volt a műkincsek nagyságrendje, művészi és anyagi értéke, s nem utolsósorban maga a helyszín is. A palota termei a tárlat kiváló kulisszáinak bizonyultak – persze dolgoztak is érte, hiszen asztalos, kárpitos stb. munkák segítették a kiállítás megrendezését, a tárlókról nem is beszélve. Ugyanakkor kézzelfoghatóvá vált az egyház és az egyes főúri családok egyedülálló – a nemzeti múlt szempontjából is jelentős – gazdagsága, mindennapi életük, időtöltésük, kedvtelésük egy-egy részlete. Alighanem nem véletlen az a sok tudósítás és beszámoló, ami a készülődést és a nyitvatartást kísérte, és azok a megjelenő tárcacikkek, melyek az egyes termekről vagy az érdekesebbnek ítélt műtárgyakról készültek. A *Fővárosi Lapok* és a *Vasárnapi Ujság* hasábjain több ilyen is olvasható a közönség, amik egyben hírverői is voltak a rendezvénynek. Buzdítottak a kiállítás megtekintésére, – mai szóval élve – kampányoltak mellette, ami – a bevételt is tekintve – értéknövelő tényezőként hatott. De a kiállítás jelentőségére utalnak azok a tanulmányok is, amelyeket a kor elismert műértői a szaklapokban közöltek. A legjelentősebbnek számított Ipolyi Arnold közel öt ív terjedelmű tanulmánya a *Századokban*,⁴⁴ amely különlenyomat formájában is megjelent. A kimerítően részletes cikkben a püspök a kiállítás tárgyait először korszakok szerint ismertette, bemutatva a nevezetesebb darabokat, majd pedig iparművészeti ágak szerint írta le azokat a darabokat, amelyeket kevésbé tartott nevezetesnek, vagy bizonytalan volt a kor és történeti jellegük meghatározása szempontjából. Emellett külön rovatot szentelt a képeknek és a könyveknek, valamint az egyházi kincseknek és régiségeknek. Mivel részletesebb és tartalmasabb volt, mint maga a katalógus, sokan fájalták, hogy nem a kiállítás alatt látott napvilágot. Ezt kiegészítve, illetve folytatva jelentetett meg szintén egy részletes leírást Emich Gusztáv, aki a kiállítás írott vagy nyomtatott emlékeinek, könyveinek szentelt nagyobb figyelmet,⁴⁵ emellett pedig a Történelmi Társulat november 9-i ülésén olvasták fel azt az értekezését, amelyet szintén a kiállítás írott és nyomtatott könyveiről írt.⁴⁶ Az *Archeológiai Értesítő*ben a kiállítási katalógus elkészítésében is részt vevő Henszlmann Imre közölt három nevezetes tárgyról (zágrábi casula, Rummy-serleg, iglói ereklyeke-

⁴⁴ IPOLYI Arnold: Magyar mű- és történeti emlékek kiállítása. *Századok*, 1876/6. 486–561.

⁴⁵ EMICH Gusztáv: Írott és nyomtatott könyvek a Budapesten 1876. évi május hónapban rendezett műipari- és történelmi emlékkiállításon. *Magyar Könyvszemle*, 1876/6. 261–271.

⁴⁶ A történelmi társulat. *Vasárnapi Ujság*, 1876. november 12. 732.

reszt) leírást, amit a katalógus sietős elkészítése miatt ott csak röviden, illetve pontatlanul tudott megtenni.⁴⁷

Emellett a kiállítás jelentőségét mutatja, hogy külföldi tudósítások is születtek róla, s így részben nemzetközi hírűvé is vált. A bécsi művészettörténész, Jakob von Falke a párizsi *L'Art*-ban két részes cikket jelentetett meg az 1876-os pesti kiállításról, sőt egyes nevezetes tárgyairól (Pálffy-serleg, Rummy-serleg) képet is közölt,⁴⁸ egyszersmind pedig a bécsi *Wiener Abendpost* mellékletében is részletes leírást adott a rendezvényről.⁴⁹

Az 1876. évi karitatív arisztokrata műgyűjteményi tárlat ugyanakkor sajátos nemzeti jelentőséggel is rendelkezett, hiszen az arisztokrácia magángyűjteményeinek a műkincseit a nemzeti emlékezet szerves részévé formálta. Nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy bár a műkincsek túlnyomó többsége a főúri kincstárakat gazdagította, de így, kiállítva és a nagyközönségnek bemutatva, katalogizálva és lefényképezve a nemzeti vagyon és büszkeség kellékeivé is váltak, s idővel ténylegesen is a hazai múzeumi gyűjteményeknek lettek a részei. A kiállított tárgyakban ott tükröződött a főnemesi és egyházi társadalom gazdagsága, hatalmas anyagi, vagyoni háttere, de emellett a tárgyaknak a nemzeti múlttal való kapcsolatára is hangsúly helyeződött, és fölsejlett a tárgyaknak a magyar múltat és történelmet idéző nemzeti jellege.

A kiállított tárgyak a főúri vagyont gyarapították, de egyúttal a nemzeti hagyományok és emlékezés fizikai kellékeivé is váltak, és elismerést, tiszteletet ébresztettek hazánk állandó harcokkal tarkított történelme, több évszázados múltja iránt. S nemcsak a hazai látogatókban ébreszthette fel ezt az érzést, de a kiállított tárgyak révén a külföldi közönség előtt is jelentős országgént mutatkozhatott be hazánk. Gondolhatunk itt a bécsi delegáció tagjaira, akik budapesti időzésük alkalmával megtekintették a kiállítást, vagy arra, hogy az 1873-as bécsi világkiállításon⁵⁰ több olyan tárgy is szerepelt már, amit itt szintén kiállítottak. S ezek a tárgyak nemcsak a főurat, a hazai politikai elitet, de egyúttal hazánkat is képviselték, jelezve Magyarország

⁴⁷ HENSZLMANN Imre: Az árvíz-károsultak javára rendezett kiállítás némely nevezetesebb műdarabja. *Archeológiai Értesítő*, 1876/6. 165–175. – HENSZLMANN Imre: A műipari és történelmi emlékkiállításból. *Archeológiai Értesítő*, 1876/7. 205–210.

⁴⁸ FALKE, J[akob]: D'Objets d'art ancien a Pesth. *L'Art. Revue Hebdomadaire Illustrée*. Paris, 1876. IV. köt. 160–162, 184–188. – PAPP Júlia: A Rummy-serleg magyarországi története. (Papp Júlia művészettörténész honlapja. https://pappjulia.eoldal.hu/cikkek/tanulmanyok/a-rummy-serleg-magyar-orszagi-tortenete.html#_ftn43 2021. november 02.)

⁴⁹ FALKE, Jakob: Die Ausstellung alter Kunstgegenstände zu Pest. *Beilage zur Wiener Abendpost*, 1876, Mai 22. 465–466.

⁵⁰ FARKAS ZSUSZA: A bécsi világkiállítás legérdekesebb magyar fényképei. *Fotóművészet*, 2010/4. 104–110.

területéből és múltjából is adódó nagyságrendjét az Osztrák–Magyar Monarchián belül.

Persze a kiállításban valamilyen szinten ott volt az arisztokrácia társadalmi állásának és szerepének igazolása is, amit ma talán úgy mondanánk: önfényezés – de a szó pozitív értelmében! A kiállított tárgyak által megidézett „régicicsőségünk”, a nemzeti múlt kiemelkedő hősei, tettei nemcsak a kor romantikus történelemszemléletét tükrözte, hanem a sokszor negatív fényben feltűnő arisztokráciát is pozitív megvilágításba helyezte. A haza védelmében szerepet játszó személyek (például Zrínyi Miklós, Esterházy László), valamint Széchenyi István alakján keresztül a hazai arisztokrácia önmagát is dicsérte. Részben rajtuk keresztül demonstrálták a társadalmon belül fennálló különleges helyzetüket, ami a neves elődök által nyert igazolást és értelmet. Joggal lehettek büszkék arra az évszázados, a hazai történelemmel is szervesen összefonódó múltra – persze akadtak ezzel kapcsolatban kivételek is –, ami a tárlaton a tárgyak, festmények és egyéb kellékek révén idéződött meg a látogató előtt. Természetesen mindezt a korabeli közvélemény sem vitatta, de elismerni és értékelni akkor tudta leginkább, ha a kései utódok is méltón viszonyultak ehhez a hagyományhoz, és visszaélés nélkül, a nemzetet szolgálva képviselték azt.

A kiállítás továbbá bemutatta a hazai iparművészet magas színvonalát, feltárta százados gyökereit, páratlan és egyedülálló értékét, valamint kedvezően hathatott a kortárs ipar fellendülésére, a műízlés, a formaérzék és esztétikum fejlődésére is. A rendezvény fontos hozadékának tekintették, hogy ne csak a kincsekben gyönyörködő szakmai vagy laikus közönség látogassa a kiállítást, hanem azok az iparosok is, akiknek a kiállított tárgyak révén a formaérzékük és ízlésviláguk nemesedhet és fejlődhet, vagy ötleteket, formavilágot és műízlést meríthetnek saját iparos vállalkozásuk tárgyainak elkészítéséhez. Felismerte ezt a jelentőséget a bécsi *Wiener Abendpost* mellékletében a kiállításról hírt adó Jakob Falke művészettörténész is, azt azonban már kevésbé tudhatta, hogy a hazai iparosok közül alig, jórészt senki sem látogatta a kiállítást,⁵¹ ami a kiállítás rendezőbizottságának május 18-i ülésén is szóba került.⁵² Az iparosok távolmaradása leginkább annak volt köszönhető, hogy a kiállítást főúri rendezvénynek tekintették s úgy gondolták, hogy ott semmi keresnivalójuk sincsen. A *Fővárosi Lapok*hoz eljuttatott levelében az egyik iparos a fennálló társadalmi viszonyokkal és morállal magyarázta mindezt. Úgy érezte, mivel a legtöbb helyen a saját társadalmi rétege lenézésben részesül, elmarad onnan is – így többek között erről a kiállításról is –, ahol örömmel és szívesen látnák, sőt, megjelenésére

⁵¹ Műtörténelmi tárlatunkról, *Fővárosi Lapok*, 1876. május 27. 567.

⁵² A műtörténelmi kiállítást, *Fővárosi Lapok*, 1876. május 21. 548. – OSZKK, Fol. Hung. 1720, 4–5.

feltétlenül számítanának.⁵³ A látogatásuk ösztönzését előmozdítandó, a földművelés-, ipar- és kereskedelemügyi miniszter arra kérte a bizottságot, hogy az ipari és segéd munkások részére ötszáz darab kedvezményes, 20 krajcáros belépti jegyet biztosítson, amit a bizottság meg is tett. Arról viszont nincsenek kimutatások vagy beszámolók, hogy mindez megtette-e a kellő hatását. Eljöttek viszont a fiatalabbak, azok, akik még csak most ismerkedtek a különböző szakmák mesterfogásaival. Erre enged következtetni a Pesti Katolikus Legényegylet elnökének a kiállítási bizottsághoz intézett folyamodványa, melyben 60 darab 20 krajcáros belépti jegyet kért a kizárólag csak iparos segédekből álló egyleti tagok részére, mivel a kiállítás jelentős mértékben a hasznukra válhat.⁵⁴ Ezen felül 1500 darab kedvezményes jegyben részesültek az iskolák tanulói is, akik szép számmal látogatták a kiállítást. Erről külön kimutatás is készült, s eszerint május 31-étől összesen 31 intézmény tanulói jöttek el, melybe egyházi és állami, fiú- és leány-, alsó- és középfokú iskolák, nevelő- és tanintézetek egyaránt beletartoztak.⁵⁵

A kiállításban megmutatkozó sajátos iparművészeti értéket persze mások is felismerték. Mivel a tárgyak között több férfi és női ruhanemű, kiegészítő és ékszer is szerepelt, a Nemzeti Színház tervbe vette, hogy a legérdekesebb darabokat – például a vezekényi csatában elesett Esterházyakról készült egész alakos portrékat – Pálik Bélával, a kor ismert, színházi területen is jártas festőjével lefesteti, hogy a történelmi színműveket korhű jelmezben tudják majd színre vinni.⁵⁶

Ugyanakkor folytonosnak is tekinthető a rendezvény abból a szempontból, hogy részben nemzetközi és hazai vonulatokhoz is illeszkedett. A kiállítás megrendezését az 1867-es párizsi és az 1873-as bécsi tárlat egyaránt motiválta, de valószínűleg azok a németországi műipari régiségkiállítások is ösztönözték, amelyeket 1875-ben Drezdában és Frankfurtban rendeztek. Hazai vonatkozásában pedig azoknak a jótékony célú rendezvényeknek volt a következő állomása, amelyek az 1860-as évek elején, a nemzeti érzés fellángolása idején kezdődtek Pesten. 1860-ban a horvátországi éhezők megsegítésére rendeztek a Nemzeti Színházban karitatív célú előadást, 1864-ben pedig a Lloyd-palota földszinti termében az alföldi szűkölködők támogatására szerveztek egy jótékony bazárt.⁵⁷ A párhuzam adta magát ezekkel a rendezvényekkel,

⁵³ Egy iparostól, *Fővárosi Lapok*, 1876. június 1. 587.

⁵⁴ OSZKK, Fol. Hung. 1720, 15.

⁵⁵ Uo. 75.

⁵⁶ A műtörténelmi kiállítás. *Fővárosi Lapok*, 1876. május 9. 497. – Rövid hírek. A nemzeti színház. *Fővárosi Lapok*, 1876. május 17. 529. – A műtörténelmi kiállításból (A nagyterem). *Fővárosi Lapok*, 1876. május 18. 533.

⁵⁷ TOMSICS Emőke: Fotográfia a hon oltárán. Jótékonyág és fotográfia az 1860-as években. *Fotóművészet*, 2007/4. 120–132.

s nem véletlen, hogy egyes tudósítások vissza is utaltak ezekre a szintén sokakat megmozgató eseményekre.

Egyúttal pedig az 1876-os kiállítás elindítója is volt azoknak a karitatív célokat is szolgáló rendezvényeknek, melyek később itt – de érthető módon nem rendszerességgel – a Károlyi-palotában folytak. Talán megkockáztathatjuk kijelenteni, hogy ezeknek az alapjait és a mintát, azaz az ötletet ez, az 1876-ban megrendezett tárlat szolgáltatta.

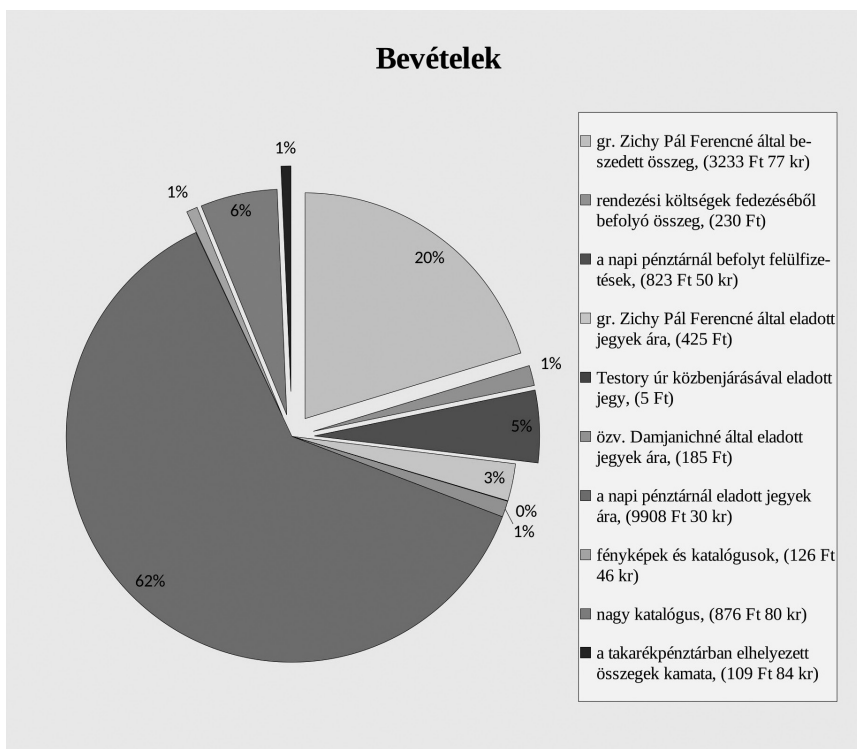
S végül ne feledkezzünk el a grófnő személyéről sem! Mert – mint ahogy a méltói is kiemelték – Zichy Pál Ferencné valóban komoly és kiemelkedő szerepet játszott ennek a kiállításnak a megszervezésében és lebonyolításában. Így valószínűleg nem véletlen, hogy őt is ott találjuk azon a tablón, amely néhány évvel később, 1880-ban készült és Magyarország közművelődési és jótékonyági nőegyesületeinek pártoló és vezérhölgyeit mutatta be.⁵⁸

⁵⁸ GRUND Vilmos: Magyarország közművelődési és jótékonyági nőegyesületeinek pártoló és vezérhölgyei 1880-ban, (litográfia). In. *ELTE EDIT*. <http://hdl.handle.net/10831/8249> (2021. november 02.)

MELLÉKLET

Bevételek		
Felülfizetések	gr. Zichy Pál Ferencné által beszedett összeg	3233 Ft 77 kr
	rendezési költségek fedezéséből befolyó összeg	230 Ft 00 kr
	a napi pénztárnál befolyt felülfizetések	823 Ft 50 kr
Jegyek eladásából befolyó összegek	gr. Zichy Pál Ferencné által eladott jegyek ára	425 Ft 00 kr
	Testory úr közbenjárásával eladott jegy	5 Ft 00 kr
	özv. Damjanichné által eladott jegyek ára	185 Ft 00 kr
	a napi pénztárnál eladott jegyek ára	9908 Ft 30 kr
Eladott katalógusokból és fényképekből befolyó összegek	szepesi fényképek	33 Ft 84 kr
	szepesi katalógus	41 Ft 76 kr
	esztergomi katalógus	16 Ft 42 kr
	besztercei katalógus	12 Ft 24 kr
	győri katalógus	6 Ft 30 kr
	gr. Pálffy katalógus, billikom	15 Ft 90 kr
	nagy katalógus	876 Ft 80 kr
a takarékpénztárban elhelyezett összegek kamata		109 Ft 84 kr
Bevételek összesen:		15 923 Ft 67 kr

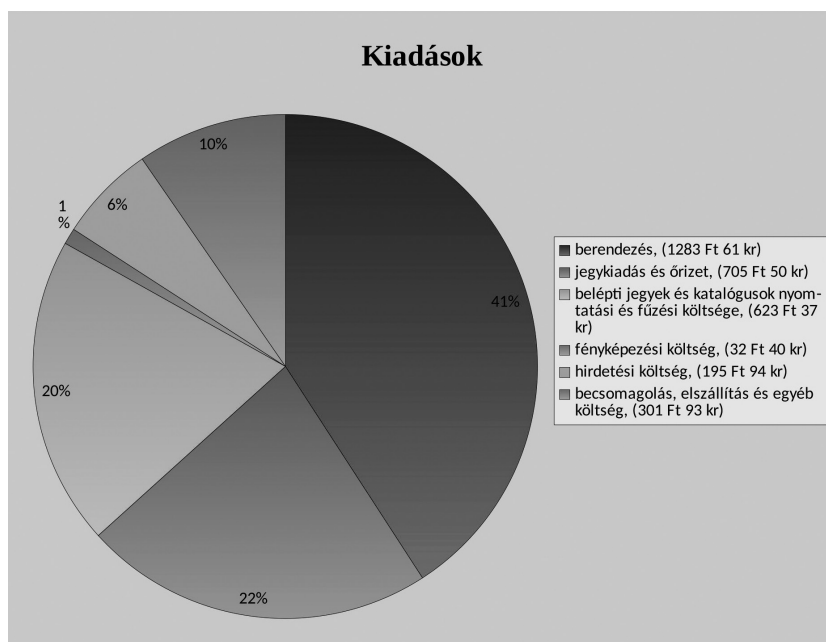
1. melléklet: A kiállítás bevétele tételenként

2. melléklet: A kiállítás bevételeinek százalékos megoszlása

Kiadások	
Berendezés	1283 Ft 61 kr
Jegykiadás és őrizet	705 Ft 50 kr
Belépti jegyek és katalógusok nyomtatási és fűzési költsége	623 Ft 37 kr
Fényképezési költség	32 Ft 40 kr
Hirdetési költség	195 Ft 94 kr
Becsomagolás, elszállítás és egyéb költség	301 Ft 93 kr
Kiadások összesen:	3142 Ft 75 kr

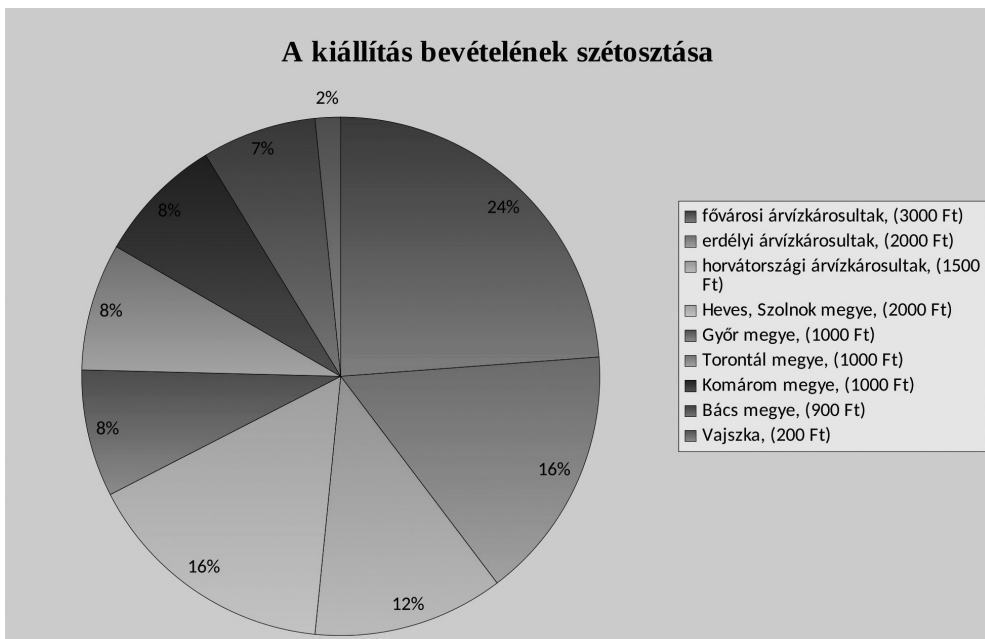
3. melléklet: A kiállítás kiadásai tételenként

4. melléklet: A kiállítás kiadásainak százalékos megoszlása

A kiállítás bevételeinek szétosztása			
Belügyminisztériumnak szétosztásra	Heves, Szolnok megye, (2000 Ft)	Fegyvernek, (500 Ft)	6100 Ft
		Taskony, (400 Ft)	
		Csépa, (600 Ft)	
		Roff, (500 Ft)	
	Győr megye, (1000 Ft)		
	Torontál megye, (1000 Ft)		
	Komárom megye, (1000 Ft)		
	Bács megye, (900 Ft)		
Vajszka, (200 Ft)			
fővárosi árvízkarosultak			3000 Ft
erdélyi árvízkarosultak			2000 Ft
horvátországi árvízkarosultak			1500 Ft
Összesen:			12 600 Ft

5. melléklet: A kiállítás bevételeinek szétosztása az árvízkarosultak között

6. melléklet: A bevétel árvízkarosultak közötti szétosztásának százalékos megoszlása